

Sevtağ GÜLER GÜMÜŞ²
Ahmet Hamdi GÜMÜŞ³

² Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi Ziraat
Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü,
Bornova, İzmir
sevtağ.gumus@ege.edu.tr

³ Tütün Tekn.Yük.Müh., TAPDK,
ahmet.gumus@tapdk.gov.tr,

Avrupa Birliği (AB) Şarap Ortak Piyasa Düzenindeki Değişmeler, AB'ye Üyelik Sürecinde Türkiye Şarap İşletmelerinin Uyum Durumu¹

The Changes of the EU common organization of the
market in wine, the adaptation of the wineries in Turkey
during the EU accession process

¹ E.Ü. Araştırma Fonu 2005-ZRF-019 No'lu Projesinin bir bölümünden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Alınış (Received): 21.01.2009

Kabul tarihi (Accepted): 05.06.2009

Anahtar Sözcükler:

Şarap, şarap ortak piyasa düzeni,
Türkiye şarapçılığı

Key Words:

Wine, the CMO for wine,
winery of Turkey

ÖZET

Bu çalışmada, Türk şarap sektörünün AB'ye gelecekte bir takım avantajlar sağlayacak şekilde katılmasına zemin hazırlamak üzere, dünya şarap sektöründe lider olan AB Şarap Ortak Piyasa Düzeninin işleyişinin tanıtılması ve olası bir AB üyeliğine Türkiye'deki şarap işletmelerinin hazırlık durumlarının belirlenerek uyumun sağlanmasına yönelik önerilerin getirilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, üretimin % 80'ini gerçekleştiren 42 şarap üretim işletmesi ile görüşülmüştür. Çalışmada, görüşülen işletmelerin %71.43'ünün AB Şarap Piyasa düzeninin işleyişi ile ilgili bilgi sahibi olmadıkları ve olası bir AB üyeliği durumunda AB üyesi şarap üreticisi ülkeler ile rekabet edemeyecekleri bağ oluşturma, tesis ve makine yenileme gibi bazı yatırımlara ihtiyaç duydukları tespit edilen sonuçlardan bazılarıdır.

ABSTRACT

At the start of EU membership negotiations, this study is to determine the changes of the EU Common Organization of the Market in Wine and the arrangements of the wineries in Turkey. The sample wineries surveyed were selected from a frame based on the Tobacco and Alcohol Market Regulatory Authority (TAPDK) register lists. The forty-two wineries which responded represent over 80% of the production volume of Turkish wine industry. The interviewed wineries were asked if they were ready for EU membership process and the subsequent period. It is determined that %71.43 wineries did not have enough information about the EU Common Organization of the Market and were not ready for competition with the EU countries, needed some new investments such as vineyard planting, facility and machine renewal.

GİRİŞ

Temeli Avrupa Ekonomik Topluluğunun kuruluş yıllarına kadar giden Türkiye-AB ilişkileri, son yıllarda giderek önemli bir ivme kazanmış ve Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesi ile bu süreç daha da hızlanmıştır. Bu kapsamda, Türkiye'nin hemen bütün alanlarda yasal mevzuatını AB müktesebatı ile uyumlu hale getirmesi ihtiyacı ortaya çıkmış ve ulusal programla da Türkiye bu kararlılığını ifade etmiştir. Bu nedenle, Türkiye'deki tüm kurum ve kuruluşlar bu uyum sürecini kendilerine eksen olarak belirlemiş ve hazırlık çalışmaları başlatılmıştır. AB Ortak

Tarım Politikası içerisindeki 23 ortak piyasa düzeni arasında yer alan Şarap Ortak Piyasa Düzeni ile Türkiye şarap sektörünün işleyişi arasında, sektörün yapısı ve temel özellikleri bakımından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Dolayısı ile zaten koşulları, sahip olduğu olanak ve kaynakları; bunlara bağlı olarak hedefleri de farklı olan Türkiye ile AB'deki uygulamalar birbirinden çok değişik nitelik ve karakterde olmaktadır. Ne var ki, Türkiye'nin Birliğe tam üye olma istek ve girişimleri dikkate alındığında bu farklılıkların minimize edilmesi de zorunludur.

Dünya şarap üretiminde ilk sıralarda yer alan İtalya, Fransa, İspanya gibi ülkelerin ekonomilerinde bağcılık ve şarap sanayii büyük bir yer tutmaktadır. Bu ülkelerde şarap sanayinin yanısıra şarap ve şaraplık üzüm üretimine ilişkin makine ve ekipmanların üretiminde ve pazarlama faaliyetleri alanında büyük bir iş hacmi ve istihdam yaratılmaktadır. Öyle ki, dünya şaraplarının beşte birini üreten Fransa'da her altı kişiden biri, geçimini bağcılık ve şarapçılıktan sağlamaktadır (Yalçın, 2003).

Bu araştırmada, Türk şarap sektörünün AB'ne gelecekte bir takım avantajlar sağlayacak şekilde katılmasına zemin hazırlamak üzere, dünya şarap sektöründe lider olan AB Şarap Ortak Piyasa Düzeninin işleyişinin tanıtılması, olası bir AB üyeliğine Türkiye'deki şarap işletmelerinin hazırlık durumlarının belirlenerek uyumun sağlanmasına yönelik önerilerin getirilmesi amaçlanmaktadır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Materyal

Bu araştırmanın materyalini oluşturan veriler başlıca iki kısımdan oluşmaktadır. Araştırma kapsamında seçilen şarap üreticisi işletmeler

ile yüzyüze görüşmelerden elde edilen orijinal nitelikli veriler birinci grubu oluşturmaktadır. AB, FAO, OIV, TAPDK gibi kuruluşların kayıtları ve web sayfalarından elde edilen veriler ise bu çalışmanın ikinci kısım materyalini oluşturmaktadır.

Yöntem

Türkiye'de Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK)'dan, 2006 yılı itibarıyla üretim izni almış 70 şarap üreticisi işletme bulunmaktadır. Bu firmaların 60'ı araştırma kapsamında alınan Tekirdağ (23), Nevşehir (9), İzmir (11), Denizli (8), Ankara (4), Çanakkale (4) ve Tokat (1) illerindedir. Araştırmada şarap üreticisi işletmelerin üretim kapasiteleri ve görüşme olanakları çerçevesinde; randevu alınabilen, Türkiye toplam üretim kapasitesinin (115 milyon litre) %80'ini oluşturan 42 işletme (92 milyon litre) ile görüşülmüştür.

Olası bir AB üyeliğinin şarap sektörünü nasıl etkileyeceğine ilişkin değişkenleri belirleyebilmek için ise logit modeli kullanılmıştır. İşletmenin sahip olduğu bağ alanı, şarap üretimindeki deneyim süresi, mülkiyet durumu, işletmenin yatırım planı, ihracat oranı, ihracattaki deneyimi, olası bir AB üyeliğine hazır olma durumu, üretim kapasitesi, sektörün geleceğine işletme yöneticisinin bakış açısı, işletmenin etikette bağını belirterek şarap üretme durumu, kalite şarap üretim oranı gibi bağımsız değişkenler logit modelinde yer almıştır. Bağımlı değişken olarak ise, AB üyeliğinin şarap sektörünü olumlu ya da olumsuz etkilemesi temel alınmıştır. Logit, logistik olasılık modelleri tahmin etmek için kullanılmakta olup, model maksimum likelihood metoduyla tahmin edilmektedir (Gujarati, 2005). Çalışmadaki verilerin analizinde SPSS bilgisayar paket programı kullanılmıştır.

Çizelge 1. Görüşülen şarap işletmeleri (2006 yılı itibarıyla)

	Üretim Kapasitesi	Görüşülen İşletme Sayısı	Toplam İşletme Sayısı
1.Grup	1.000.001 litre/ yıl'dan fazla	17	20
2.Grup	1.000.000 -100.001 litre/ yıl arasında	23	35
3.Grup	100.000 litre/ yıl 'dan az	2	5
Genel		42	60

ARAŞTIRMA BULGULARI

AB'de Şarap Sektörünün Durumu ve Şarap Ortak Piyasa Düzeni

AB'de Şarap Sektörünün Durumu

2000'li yıllarda Birliğe katılan yeni  ye ülkeler ve yeni dikim haklarının kullanılması ile günümüzde 3.6 milyon ha alanda 2.4 milyon üretici tarafından üzüm üretimi yapılmaktadır. AB'nin ortalama bağ arazi büyüklüğü 1.5 hektar olup, üretici sayısı açısından 950 bin üretici ile Romanya  zel bir durum göstermektedir (Anonymous, 2007b).

AB, dünya Şarap piyasasında gerek Şaraplık  z m üretilen bağ alanı, gerekse Şarap  retim, tüketim, ithalat ve ihracat miktarı bakımından lider konumda bulunmaktadır. Dünya  z m üretim alanlarının yarısına yakını (%47) AB'de bulunmakta, Şarap  retim ve tüketiminin yaklaŐık %60'ı AB  lkeleri tarafından gerçekleŐtirilirken, sadece Fransa, İtalya ve İspanya dünya Şarap üretiminin %50'sini karŐılamaktadır (FAO,2007). AB, aynı zamanda dünyanın en büyük Şarap ihracatçısı ve ithalatçısı konumundadır.

AB'de Şarap  retimi, bölgesel ve yöresel düzeyde tarımsal ve ekonomik aktivitede anahatar rol oynamasının yanısıra, %4.8'lik pay ile toplam tarımsal üretim değeri içersinde oldukça önemli bir yere sahiptir (Anonymous, 2007b). Şarap  retimi özellikle Birliğin güney ülkeleri için büyük önem taŐıtmaktadır.

AB'de Şarap iki ana kategoride ele alınmaktadır. Üretim alanlarının yaklaŐık %40'ı sofra Şarabı, %60'ı ise, "belirli bölgelerde üretilmiş kalite Şarap"  retimi için kullanılmaktadır. Bu ayrımlar,  ye ülkelerin ulusal düzeyde Şarapları sınıflandırmalarına bağlı olarak deđiŐim göstermektedir.

AB'de Şarap  retimi, Şarap üreten işletmelerin ihtisaslaŐma derecesi, üretilen Şarabın eŐidi ve Şaraplık bağ alanlarının büyüklüğü açısından  ye ülkeler arasında ve  ye ülke içerisinde de bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir.

Fransa, İtalya ve İspanya yalnızca AB'nin değil, aynı zamanda dünyanın en büyük Şarap  reticisi ülkeleridir. AB toplam bağ alanlarının %75'den, Şarap üretiminin ise, %80'den fazlası bu  lkelerdedir. Dünya Şarap üretiminin % 59'unu gerçekleştiren AB'de (165 milyon hl) dünya Şarap arzının yaklaŐık %19.3'  Fransa, %17'si İtalya ve %13.1'i İspanya tarafından karŐılanmaktadır (FAO, 2007).

AB'de (27) son beŐ yıllık Şarap  retimi ortalama 184 milyon hl'dir. Birliğe yeni katılan ülkelerden Romanya yaklaŐık 5 milyon hl ile dünya Şarap  retiminde onikinci sırada bulunmaktadır. YaklaŐık 2 milyon hl üretiminin %40'nı ihrac eden Bulgaristan ise ihracat kapasitesine sahip bir ülke özelliği taŐıtmaktadır (Anonymous, 2007b).

Uluslararası Bağ ve Şarap  rg t  (OIV) verileri itibariyle, kiŐi başına Şarap tüketimi en yüksek ülkeler sıralamasında dünyanın ilk on ülkesi arasında dokuzuncu sıradaki Arjantin dışında kalan  lkeler Avrupa  lkesidir. Sıralamada Fransa 54.8 lt, İtalya 49.3 lt, Portekiz 47.9 lt ile  nde gelmekte, onları Birlik  yesi olmayan Hırvatistan 42 lt ve İsviçre 40.9 lt izlemektedir. AB'de son yıllarda Şarap tüketiminde yaŐanan azalma genç kuŐakların bu alışkanlığı aileleri gibi devam ettirmemesinden kaynaklanmaktadır. Ancak, tüketim trendindeki deđiŐmenin arkasında yatan temel nedenin kalite Şarap talebi olduğu görülmektedir. Kalite ve sofra Şarabı tüketim trendi incelendiğinde de, sofra Şarabı tüketiminin son yıllarda azaldığı görülmektedir.

Tüm alkollü içeceklerde olduğu gibi, Őaraptaki vergilendirme  ye ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Birlikte Şarapta  TV olmayan ülkeler bulunduğu gibi, ülkelere göre deđiŐen miktarlarda olmak üzere 273€/hl 'ye, köpüklü Őaraplarda ise 546 €/hl düzeyine kadar çıkabilmektedir. Őaraptaki KDV oranı da %12 ile %25 arasında deđiŐmektedir. Genelde  z m ve Şarap  reticisi olmayan kuzey ülkelerinin yüksek vergiler uyguladıkları, üretici ülkelerin ise vergileri minimum hatta sıfır düzeyinde tuttukları görülmektedir (Anonymous, 2006).

AB şarap ihracat ve ithalatında dünya lideri durumundadır. AB'de üretilen şarabın %82'si herhangi bir geri ödeme olmaksızın ihraç edilmektedir. AB içerisinde ihracat miktarları açısından İtalya (%35), Fransa (%30) ve İspanya (%21) önemli ihracatçı ülkelerdir (FAO,2007). Diğer yandan AB aynı zamanda Avustralya, Güney Afrika, Şili ve ABD'den ithal ettiği şaraplarla en büyük ithalatçı durumundadır. AB, ithalat miktarı, ihracattan daha hızlı artmış ve miktar olarak ihracata yaklaşmıştır. Ancak halen dış ticaret dengesi açısından Birlik net ihracatçı durumundadır.

AB Şarap Ortak Piyasa Düzeni

AB'de sofralık üzümler dışındaki taze üzümler, üzüm suyu ve şırası, taze üzümünden elde edilmiş şaraplar, şarap sirkesi, şarap tortusu, üzüm cibresi gibi ürünlerin tümü şarap Ortak Piyasa Düzeni (OPD) kapsamında değerlendirilmektedir.

Şarapta piyasa düzeninin kurulmasına dönük ilk yasal düzenlemeler 1962 yılında yürürlüğe konmuştur. Başlangıçta alınan tedbirlerle Birlik şarap piyasasında arz talep dengesinin sağlanması amaçlanmıştır. Bağ kayıt sistemi kurulmuş, yıllık üretim ve stok bildirimleri hayata geçirilmiştir.

1970'de sofralı şarapları ve tanınmış kalite şaraplarla ilgili iki ayrı yönetmelik yayınlanarak ilk kez Şarap OPD kurulmuştur. Bunu 1976'da sofralı şarabı üretimine yönelik yeni bağ dikimlerinin yasaklanması ve bağların sökülerek diğer tarımsal üretim alanlarına dönüştürülmesinin desteklenmesine ilişkin yönetmelik izlemiştir. 1980'de şarap fazlalıklarının azaltılabilmesi amacı ile şaraplık üzüm üretim alanlarının terk edilmesi ve özel damıtma tedbirlerine yönelik geçici ve kalıcı primleri düzenleyen yönetmelikler yürürlüğe girmiştir. 1982'de damıtma tedbirleri piyasanın kalıcı kuralları haline getirilmiştir. Bununla birlikte büyük ölçeklerde gerçekleşen damıtmalar sonucu artan alkol stokları ve bu amaçla verilen desteklerin maliyeti giderek sorun haline gelmiştir. 1984 Dublin Anlaş-

ması ile damıtma tedbiri kotalarının adım adım azaltılması gündeme gelmiştir. 1987'de Dublin Anlaşması temelinde Şarap OPD daha ileri reforma tabi tutulmuştur. Bu reformları izleyen süreçte 1990'larda üretim fazlalıkları azalmış, piyasa dengesi iyileşmiştir. Bununla birlikte, belirli bölgelerde üretilmiş kalite şaraplarında (Quality Wines Produced Special Regions - QWprs) sağlanan başarı sofralı şarapları tüketimi ile örtüşmemiştir. Avrupa bağlarının yaşlanması da giderek yeni bir problem olarak ortaya çıkmıştır (Anonymous, 2004).

1995'te Uruguay Round görüşmeleri sonucunda DTÖ Tarım Anlaşmasının yürürlüğe girmesi ile, iç ve dış piyasalarda, AB'de üretilmiş şarapların rekabet gücünün artırılması isteği ve Birlik mevzuatının giderek daha karmaşık hale gelmiş olması reform ihtiyacını ortaya çıkarmış ve bunun sonucunda 1493/99 sayılı Tüzük yayınlanmıştır.

Bu kapsamda Şarap OPD'de 1999 reformu, 7 ana hedefe odaklanmıştır (Anonymous, 2004). Bunlar;

a) Birlik içerisinde arz ve talep arasındaki dengenin sürdürülebilirliğini geliştirmek ve şarap üreticilerinin gelişen pazarlardan yararlanmalarını sağlamak, b) Sektörün rekabet gücünün geliştirilmesi, c) Üretim fazlalıkları için yapay piyasa müdahalelerinden kaçınmak, d) İçilebilir alkol ve şarap bazlı ürünlerdeki geleneksel piyasaların devamlılığının sağlanması, e) Bölgesel çeşitliliklere saygı, f) Üretici örgütleri ve sektörel örgütlenmelerin olası rollerinin resmi olarak kabul edilmesi, g)Mevzuatın önemli ölçüde basitleştirilmesi, şeklinde sıralanmaktadır.

Şarap OPD, şaraplık üzümler olarak sınıflandırılan çeşitlerin önceden belirlenmiş bir dikim hakkına uygun olarak dikimine izin vermekte, bunun dışındaki dikimleri yasaklamaktadır. Dikimlerin, yeni dikim hakkı, söküm sonrası yeniden dikim hakkı ve rezervden sağlanan dikim hakkı şeklinde gruplandırıldığı görülmektedir. Anılan tüzükte üye devletlerin; kamu çıkarı için birleştirme veya kamulaştırma çerçevesinde

yeni dikimlere ayrılmıŐ alanlara, Őarapla ilgili denemelere veya aŐılama için anaçlık olarak ayrılmıŐ alanlara ya da sadece bağcılık yapan ailelerin tüketimi için ayrılmıŐ alanlara yeni dikim hakkı verebilecekleri öngörölmüŐtür (Anonymous, 1999).

Üye devletlerin, yeniden dikim haklarını, son üç yıl içerisinde söküm yapmıŐ veya belirli bir bağ için söküm yapmayı üstlenmiŐ üreticilere kullandırması kuralı getirilmiştir. Bu hakların kullanımının, sökümün yapıldığı alanlar üzerinde uygulanmasını isteme yetkisi ise üye devletlere bırakılmıŐtır. Üye devlet içerisinde bu hakların ŐiŐletmeler arasında transfer edilebileceği de hükme bağlanmıŐtır. Bölgesel veya ulusal ölçekte üretim potansiyelinin idaresini iyileŐtirmek için üye devletlerin durumu izleyerek, ulusal veya bölgesel bir dikim hakları rezervi oluŐturabilecekleri öngörölmüŐtür.

Rezerv dikim hakları adı verilen ve üye devletlerce oluŐturulan bu haklar genç yetiŐtiricilere ve ödeme karŐılıđı diğer üreticilere verilmektedir. Belirlenmiş sürelerde kullanılmayan rezervden alınmıŐ dikim hakları ile yeni dikim ve yeniden dikim hakları, rezerv olarak toplanmaktadır. Bir üye devlet bölgesel rezervler yarattığında, dikim hakkının bölge rezervleri arasında transferine izin veren kuralları da tespit edebilmektedir. Üye devlet, ulusal ve bölgesel rezervlerin her ikisinin de olması halinde bu rezervler arasındaki transferleri de düzenleme yetkisine sahip kılınmıŐtır. Dikim haklarının idaresi için daha iyi bir sistemi olması Őartıyla, rezerv sistemini uygulamama serbestisi bulunmaktadır (Anonymous, 1999).

Diğer yandan, belirlenmiş arazilerde bağcılığın kesin olarak bırakılması karŐılıđında terk etme (bırakma) primi verilmektedir. Üye devletler primin verilebileceği alanları ve miktarını belirleyebilmektedir. Prim miktarı belirlenirken, ŐiŐletmenin üretim kapasitesi veya tarımsal verimi, üretim yöntemi, ŐiŐletme toplam alanının hedeflenen alana oranı, üretilen Şarabın çeŐidi gibi kriterlerden yararlanılmaktadır.

Ayrıca üretimin, talebe uygunluğunun sağlanması amacıyla bağların dönüŐtürölmesi ve yeniden yapılandırılmasına yönelik bir sistem kurulmuştur. Bu ekonomik ömrünü tamamlamıŐ bağların yenilenmesini kapsamamaktadır. Dönüştürme ve yeniden yapılanma için bir desteğin verilmesi, üye devlet tarafından onaylanmış bir plana bağlı olarak gerçektelemektedir. Bu destek, planın uygulanması çerçevesinde oluŐan kayıpların tazmini ile dönüştürme ve yeniden yapılandırmanın maliyetine katılımı içermektedir. Birliğin, dönüŐüm ve yeniden yapılanma faaliyetinin finansmanına katılımı toplam maliyetin %50'si ile sınırlanılmıŐtır. Bununla birlikte yapısal fonların genel hükümlerini taşıyan bazı bölgelerde Birlik katılımı % 75'e ulaŐabilmektedir (Anonymous, 1999).

Bir üye devlet, Birlik'ten belirli bir büyüklük için bu amaçla aldığı ekonomik yardımı daha büyük bir alana dağıtılabilmektedir. Bu durumda üye devlet hektar başına azalan yardım miktarını, Birliğin hektar başına verdiği baŐlangıçtaki tavan yardım düzeyine ulaŐtırabilmek amacıyla fark miktarı için ulusal kaynaklarını kullanabilmektedir.

Birlikte Şarap OPD kapsamında yapılacak müdahale ödemeleri de söz konusu tüzükle düzenlenmiŐtir. Müdahale, damıtma ve depolama yardımlarından oluŐmakta ve yalnızca sofrasarılarını kapsamına almaktadır. Ayrıca sofrasarı, üzüm Şırası, konsantre üzüm Şırası ve damıtılmış konsantre üzüm Şırası için özel depolama yardımı da bulunmaktadır.

Piyasa fiyatı, harekete geçirme fiyatı (activating price) seviyesine düşerse depolama yardımları devreye girmektedir. Harekete geçirme fiyatı ise üreticiye yeter gelir sağlamayı amaçlayan yönelim fiyatın (guide price) belirli bir yüzdesi olarak saptanmaktadır. Bu mekanizmanın amacı piyasa fiyatının, yönelim fiyatının belirli bir oranının üzerinde gerçektelemesinin sağlanmasıdır (Olhan, 2005).

Özel depolama yardımındaki amaç, piyasadaki Şarap ve üzüm Şırası fazlalığını piyasa-

dan çekmek için üreticilerin teşvik edilmesidir. Özel depolama yardımlarının piyasadaki dengeyi oluşturmada tek başına yeterli olmaması halinde, Komisyon damıtma ödemelerini devreye sokabilmektedir. Damıtma dışında, üzümün gereğinden fazla sıkılması, şarap tortularının preslenmesi ve üzüm cibrelerinin yeniden fermantasyonu yasaklanmıştır (Anonymous, 1999).

Birlik, şarap piyasasını desteklemek ve şarap damıtma ile elde edilmiş alkolü geleneksel olarak kullanan sektörler için arzın devamını sağlamak için, sofr şarabı damıtma desteği de verebilmektedir.

Önemli miktarda arz fazlasının ortaya çıkması ve bunun piyasada sorun yaratması gibi özel durumlarda kriz damıtma önlemi de uygulanabilmektedir. Böylece bir hasat dönemine bağlı olarak ortaya çıkan fazlalıklardan kurtulmak ve arzın devamlılığı amaçlanmıştır.

Gerek duyulması halinde ürünlerin damıtılmasını teşvik etmek için üye devletler ek bir yardım verebilmektedir. Ayrıca Birlik'te üretilmiş konsantre üzüm şırası veya damıtılmış konsantre üzüm şırasının, üzüm suyu üretiminde veya şarapların alkol derecesini artırmak amacıyla kullanılması gibi özel nedenlerle de yardım verilebilmektedir.

AB, Ortak Tarım Politikasının diğer alanlarında olduğu gibi Şarap OPD'de de üretici örgütlenmelerine önem veren bir yaklaşım içerisindedir. Şarap üreticisi üye ülkelerde, kalite şaraplar veya bir coğrafi işarete sahip sofr şarapları piyasasındaki işlemlerin geliştirilebilmesi amacı ile özellikle uygulamaya dönük kararların sektörel örgütler tarafından alınması, pazara arz kurallarının belirlenmesi mümkün görülmektedir. Bu örgütler, aldıkları kararlar ve uyguladıkları tedbirlerde tüketici çıkarlarını da dikkate almak durumundadır.

Şarap OPD üye devletlerde şarap üretimi ve Birlik ortak pazarına arz edilmesine yönelik sürecin dışında üçüncü ülkelerle olan ticaret açısından da bazı kurallar getirmektedir. İthalat lisansı uygulanmakta ve üçüncü ülkelerden gelecek ürünlere ortak gümrük tarifesindeki

vergi oranları uygulanmaktadır. İhracatta da lisans uygulamalarına yer verilmekte, ihracat geri ödemeleri yolu ile iç pazardaki gelişmelerin Ortak Tarım Politikasının amaçları ile uyumlu olmasına çalışılmaktadır.

AB sürekli politikalarını ve uygulamalarını yenileyerek reforma tabi tutmaktadır. Günümüzde de Şarap OPD de yeni bir reformun gerçekleştirilmesi için kapsamlı çalışmalar yürütülmektedir.

Bu yaklaşımla, 01 Ağustos 2008'de yürürlüğe giren 2008 reform süreci ile, şarap sektöründe üç yıla yayılacak bir dönemde, fazlalık oluşturan ve rekabet gücü bulunmayan şaraplar için getirilecek gönüllü bağ sökümü ile hızlı bir yeniden yapılanma öngörülmektedir. Kriz damıtma ve gıda alkolü (içilebilir alkol) damıtma yardımlarından vazgeçilmesi, parasal tutarların ulusal zarfa (national envelope) dahil edilerek üçüncü ülkelerde şarap piyasalarına yönelik promosyonlar, yeni dağıtım kanalları ve yenilikler, yeniden yapılanma, bağların ve mahzenlerin modernizasyonu gibi hususlarda kullanılması öngörülmektedir. Bu reform ile, şaraplık üzüm üretim bölgelerinde çevrenin korunmasını sağlayacak, geleneksel ve iyi yapılanmış kalite politikasının korunması, etiketleme kurallarının basitleştirilmesi, üreticiler ve tüketicilerin, her ikisinin de karlı çıkmasını sağlayacaktır, denilmektedir.

Reformun birinci adımında özel depolama yardımları, ihracat geri ödemeleri, çifte amaçlı üretilen üzümler için verilen damıtma destekleri, kamunun alkol depolaması, üzüm suyu üretiminde sıra kullanımı için verilen yardımların yürürlükten kaldırılması sağlanmaktadır. Şarap zenginleştirme için sıra kullanım yardımları ile içilebilir alkol için damıtma, kriz damıtma ve yan ürünler için damıtma yardımlarından Birlik düzeyinde vazgeçilecek, ancak üye devletler bu yardımlar konusunda devam ettirme seçeneğine sahip bulunacaktır. Bu dönemde dikim hakları, bağ söküm destekleri, yeniden yapılanma ve dönüştürme, kırsal kalkınma ve çevre ihtiyaçları doğrultusunda teşvikler ile veri iletimine

ilişkin tedbirlerin yürürlükte kalmaya devam edeceği, ancak dönüştürme ve yeniden yapılanma desteklerinin yeni eklenecek ulusal zarf kapsamında değerlendirileceği ifade edilmektedir (Anonymous, 2007a).

Reformun ikinci adımının bir yıl sonra, 1 Ağustos 2009 yılında baŐlatılması öngörülmektedir. Bu dönemde bağ dikim hakları, söküm primleri, kırsal kalkınma ve çevreye ilişkin tedbirler yürürlükte kalmaya devam edecektir. Bununla birlikte bağların, üretimden bađımsızlaŐtırılmıŐ doğrudan ödeme (decoupled direct payment) yardımlarından faydalanmasına uygun olma (eligibility) kriteri eklenecektir (01.01.2009 tarihi itibariyle). Diğer yandan önolojik uygulamalar, coğrafi iŐaret uygulamaları ve kalite politikasına dönük tedbirler ile etiketlemeye ilişkin kurallar basitleŐtirilecektir. Bu sürecin 2012 yılına kadar devam etmesi öngörülmekte ve 2012-2015 yılları arası Şarap OPD reformunun yeni bir adımı olarak tanımlanmaktadır. Bu dönem içerisinde içilebilir alkol amaçlı damıtma ve kriz damıtma yardımları, Şarap zenginleştirme için Őıra kullanım yardımları, bağ söküm primleri yürürlükten kaldırılacaktır. Bağ dikim hakları 1 Ocak 2016 tarihinden itibaren Birlik düzeyinde kaldırılacak ancak, üye devletler 2018 yılı sonuna kadar uygulama serbestisine sahip olacaktır. 1 Ocak 2019 tarihi itibari ile de Şarap OPD reformunun son adımı gerçekleştirilmiŐ olacaktır (Anonymous, 2007a).

Tüm bu düzenlemeler, Türkiye'nin Birliğe tam üye olma istek ve girişimleri de gözönüne alındığında dikkatle değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır.

Türkiye Şarap Mevzuatının AB Müktesebatına Uyumu

AB'de amaçları, araçları ve uygulama organları ve sonuçları itibariyle yerleŐmiŐ, kurumsal esasları sağlam sayılabilecek, geniş kapsamlı bir Şarap politikası ve mevzuatının varlığı açıktır. Türkiye'de ise tam anlamıyla bir Şarap politikası ve piyasa düzenlemesine yönelik bir mevzuattan bahsetmek oldukça

güçtür. Türkiye'de bir¹ tebliğ sadece Şarap için çıkartılmıŐtır. Diğer yönetmelik ve tebliğlerde ise Şaraba ayrılmıŐ belirli hüküm ve bentler bulunmaktadır.

AB'nin bağ alanları çok detaylı olarak kayıt altına alınmıştır. Buna karŐılıklı Türkiye'de bağ alanları henüz bütün detayları ile kayıt altına alınamamıŐ durumdadır. Yayınlanan Bağcılık Yönetmeliği'nin² bu alanda bazı önemli adımların atılmasını sağlayacağı öngörülse de, tüm bağ alanlarının aynı kapsamda değerlendirilmesi, AB ülkelerindeki uygulamalar ile bađdaŐmamaktadır. Bağcılık Yönetmeliği AB'ye uyumda ilk adım olarak olumlu karŐılanmakla birlikte, yetersiz olduğu görülmektedir. İyi niyetle yapılacak yorumlarla kökeni kontrollü adlandırmaya gidecek ön adımlar şeklinde değerlendirilse de, Yönetmeliğin kısıtlayıcı ve emredici hükümlerine aykırı davranıŐlara karşı uygulanabilecek yaptırımlarının olmaması, uygulamanın başarılı olma Őansını ortadan kaldıracak nitelikte bulunmaktadır. Ayrıca Yönetmelikte, bağ-Şarap iliŐkisinin yeterince kurulmadığı görülmektedir. Bu nedenle, Şaraplık üzüm üretimine özel mevzuatın oluşturulması ve bu mevzuatın uygulanmasından sorumlu ve yetkili olacak bir kurumsal yapılanmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda, kalite Şaraplık üzüm üretim alanlarına yönelik sınıflandırma yapılmasına olanak tanıyan, "Köken Kontrollü Adlandırma" uygulamasını hayata geçirebilecek bir yaklaşımla Şaraplık üzüm bağları kayıt altına alınmalı ve tescil edilmelidir. Köken Kontrollü Adlandırma uygulamasına dönük olarak Şaraplık üzüm bölgeleri ve alt bölgelerinin, buralarda yetiŐtirilecek çeşitlerin, bunlara ait özelliklerin, yetiŐtirme tekniklerinin belirlenmesinde yarar görülmektedir. Türkiye'de üretilen Őaraplara, AB ülkelerindeki belirli bölgelerde üretilmiş kalite Şaraplar ve coğrafi işarete sahip sofrasız Şarapları ile rekabet edebilme yeteneği kazandırabilmek amacı ile coğrafi iŐaret uygulamaları yaygınlaŐtırılmalıdır. Bu kapsamda da, ürün kalite niteliklerine göre,

¹ Şarap Üretimi ve Piyasaya Arzı ile ilgili Tebliğ (23.10.2004 tarih ve 25622 Sayılı Resmî Gazete)

² 30 Aralık 2006 tarih 26392 sayılı Resmî Gazete

mümkün olan en detaylı şekilde şaraplık üzüm bağlarının kaydedilmesi sağlanmalıdır.

Birlik'te, prim ve destekler –müdahale ödemeleri, damıtma ve özel depolama yardımları, piyasa fiyatı ek yardım gibi yardımlar- yoluyla üreticileri destekleme ağır bastığı halde, Türkiye'de "Genel Teşvik Sistemi" ve "KOBİ Teşvik Sistemi" haricinde halihazırda şarap sektörüne özel bir destekleme sistemi de bulunmamaktadır.

Birlik'te Şarap OPD reformu sonrasında kalite politikasının devam ettirilmesi, bağların modernizasyonu, üçüncü ülkelerde tanıtım gibi uygulamaların öne çıktığı görülmektedir. Bu yaklaşımlara uygun olarak Türkiye'de de şaraplık üzüm üretiminde bağcılık uygulamalarının kalite şarap üretimine elverişli hale getirilmesi, hasat zamanı kararının verilmesinde izlenecek yöntem, bağlardan alınacak verim gibi hususların belirlenmesi sektörü AB'ye uyumlu hale getirmeye katkı sağlayacak olmanın yanısıra köken kontrollü adlandırma yolunda adımların atılması gerçekleşmiş olacaktır.

Bununla birlikte, AB şarap sektöründe kalite politikasının bir diğer önemli ayağı konumundaki, şarap üretimindeki önolojik işlemlere ilişkin tanım ve uygulama kriterlerinin Türkiye'de şarap üretimine uyarlanması da önem taşımaktadır. Üye ülkelerdeki uygulama farkları da dikkate alınarak, Türkiye'ye uygun önolojik işlem yöntemleri ve kriter değerlerinin saptanması önem taşımaktadır.

AB Şarap OPD'de gerçekleştirilen 2008 yılı reformu ile 2016 yılından itibaren şaraplık üzüm bağı dikim hakları da sona erecektir. Birlik bağ alanlarındaki fazlalıklar da dikkate alındığında Türkiye'de gelecekte yeni şaraplık üzüm bağlarının dikilmesi güç hale gelebilecektir. Müktesebat uyumu kapsamında atılacak adımlar Türkiye'de şaraplık üzüm alanlarının sabitlenmesini de gündeme getirebileceğinden, şaraplık üzüm üretimine destek verilmek suretiyle bağ alanlarının artırılması, sektörün kendini yenileyerek rekabete hazır hale gelmesine fırsat tanıyacaktır. Bu nedenle

şaraplık üzüm bağlarının yetersiz kalabileceği, yapılacak planlama ile ihtiyaçlar ölçüsünde yeni şaraplık üzüm bağlarının oluşturulması konusunun, AB'nin bu konudaki kısıtlamalarına maruz kalmamak için önem taşıdığı söylenebilir.

AB Ortak Piyasa Düzenlerinin yürütülmesinde üretici örgütleri büyük fonksiyonlar üstlenmektedir. Gerek AB'nin karar alma süreçlerine katılım gerekse, Birlik bütçesinden yapılan yardımlarda üretici örgütlenmesi önem taşımaktadır. Bu kapsamda, tüm şaraplık üzüm üreticilerinin bir örgüte üye olması ve bu örgütlere fonksiyonellik kazandırılması sağlanmalıdır. AB Ortak Tarım Politikasının işleyişinde üretici örgütlenmesinin yanısıra sektörel örgütlenmelerin de ayrı bir önemi bulunmaktadır. Türkiye'de şarap üreticilerinin bir bölümü Şarap Sanayicileri Derneği çatısı altında örgütlenmiş olsa da derneğin sektörü temsil yeteneğinin oldukça zayıf olduğu saptanmıştır.

AB Şarap Ortak Piyasa Düzenindeki gelişmeler doğrultusunda, Türkiye'deki şarap işletmelerinin olası bir AB üyeliğine hazırlık durumu bir sonraki bölümde incelenmiştir.

Görüşülen Şarap İşletmelerinin Olası Bir AB Üyeliğine Hazırlık Durumu

Görüşülen şarap işletmelerine AB üyelik süreci ve sonrasına hazır olup olmadıkları sorulduğunda, işletmelerin %28.57'si (12 işletme) gerek üretim kalitesi gerekse uyguladıkları teknoloji itibarıyla, AB ile rekabete hazır olduklarını ifade etmektedir. Buna karşılık, %71.43'ünün (30 işletmenin) AB ülkeleri ile rekabete henüz hazır olmadıkları, bağ oluşturma, tesis ve makine yenileme gibi yapısal bazı yatırımlara ihtiyaç duydukları saptanmıştır.

"AB'ye üyeliğin şarap sektörüne olası etkilerinin neler olabileceği" işletme yöneticilerine sorulduğunda, görüşülen işletmelerden %50'si AB'ne üyelik sürecinde yaşanacak gelişmelerin ve olası bir AB üyeliğinin sektörü olumsuz etkileyeceğini belirtirken, %26.2'si bu etkinin olumlu yönde olacağını ifade etmektedir.

İşletmelerin % 16.7'si üyelik durumunu değerlendirecek bilgisinin olmaması nedeniyle bir değerlendirmede bulunamayacağını belirtirken, %4.7'si bu sürecin sektörü etkilemeyeceğini, bir işletme ise olumsuz etkinin sofraya şarapları ile sınırlı kalacağını ifade etmiştir.

Olası AB üyeliğinin şarap sektörünü nasıl etkileyeceğine ilişkin değişkenleri belirleyebilmek için ise logit modeli kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak, AB üyeliğinin şarap sektörünü olumlu ya da olumsuz etkilemesi temel alınmıştır. Olası AB üyeliğinin şarap sektörünü etkileyen değişkenleri ortaya koymaya çalışan logit modelinin sonuçları Çizelge 2'de görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre olası AB üyeliğinin olumlu etkide bulunacağını etkileyen değişkenler ve bunlara ilişkin sonuçların değerlendirilmesi aşağıda verilmiştir.

➤ Firmaların sahip oldukları bağ alanı ve tesis yatırımları büyüdükçe olası bir AB üyeliğinin sektörü olumlu etkileyebileceği olasılığı azalmaktadır. Özellikle, kendi bağlarına sahip olan, bu bağlardan elde ettiği üzümlerden şarap üretimi yapan ve tesislerine yatırım planları olan, belirli bir pazar oranına sahip

işletmeler, olası AB üyeliğinin, gelişmiş şarap üreticisi ülkelerin üretim maliyetlerinin düşüklüğü nedeniyle kendilerinin pazar paylarını etkileyebileceği endişesi taşımaktadırlar. Kısa dönemde böylesi bir durumun ortaya çıkabilme olasılığı bulunmakla birlikte, uzun dönemde kaliteli şarap üretimini gerçekleştirmeye yönelik yatırımları yapan işletmelerin olası bir üyelikten olumlu etkilenebilecekleri düşünülmektedir.

➤ Firmaların aile işletmesi niteliği arttıkça olası AB üyeliğinin sektörü olumlu etkileme eğilimi artmaktadır.

➤ Firmaların ihracat deneyimi arttıkça olası AB üyeliğinin olumlu etkileyeceği görüşü de artmaktadır. Uluslararası pazarlara açılmış firmalar, AB ile olan ilişkilerdeki pozitif gelişmelerin kendi firmalarını ve dolayısı ile sektörü de olumlu etkileyeceğini düşünmektedir.

➤ Firma olarak, gerek üretim kalitesi gerekse teknolojik yönden AB üyeliğine hazır olduğunu düşünen işletmeler, sektörün olası bir üyelikten olumlu etkilenmeyeceğini ifade etmektedirler. Özellikle, AB üyesi geleneksel şarap üreticisi ülkelerde, bu konuda eğitim

Çizelge 2. Görüşülen şarap üreticilerinin olası AB üyeliğinin şarap piyasasını etkileyen değişkenlerin logit modeli sonuçları

Bağımlı Değişken:(AB Üyeliği Sektörü Olumlu Etkiler =1, AB Üyeliği Sektörü Olumsuz Etkiler=0)				
Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	z-istatistiği	Prob.
Sabit	51.67214**	28.79156	1.794697	0.0727
İşletmenin sahip olduğu bağ alanı (da)	-0.014556**	0.007750	-1.878155	0.0604
İşletmenin şarap üretimindeki deneyim süresi (yıl)	0.073685	0.054858	1.343209	0.1792
İşletmenin mülkiyet durumu	19.28863**	9.905129	1.947337	0.0515
İşletmenin tesis yatırım planı (1:var 2:yok)	-48.90787*	24.56798	-1.990716	0.0465
İşletmenin ihracat yaptığı süre (yıl)	0.738738**	0.391281	1.888001	0.0590
İşletmenin olası bir AB üyeliğine hazır olma durumu (1:Hazır 2: Hazır değil)	-64.10165**	33.27146	-1.926626	0.0540
İşletmenin üretim kapasitesi (bin litre)	0.000779	0.000665	1.170949	0.2416
İşletmenin sektörün geleceğine ilişkin bakışı (1: olumlu 2: olumlu değil)	1.203493	1.453569	0.827957	0.4077
İşletmenin etikette bağını belirterek şarap üretim durumu (1: var 2: yok)	51.20259**	26.57967	1.926381	0.0541
İşletmenin şarap üretiminde kalite şarap üretim oranı (%)	-0.126001	0.088905	-1.417248	0.1564
Log likelihood= -8.716101 McFadden R-squared= 0.664587 Akaike info criterion = 0.986481				
* $\alpha < 0.05$ için anlamlı ** $\alpha < 0.10$ için anlamlı				
Gözlem sayısı=42 1 değerli gözlem sayısı=13 0 değerli gözlem sayısı=29				

almış kişilerden alınan danışmanlık hizmetleriyle üretim kalitelerini artırdıklarını ve uluslararası piyasaları izlemek suretiyle rekabete hazırlandıklarını belirtmelerine rağmen endişe taşımaktadırlar.

➤ Üretilen şarabın etiketinde bağını belirterek şarap üreten firma sayısı arttıkça olası AB üyeliğinin sektörü olumlu etkileme eğilimi artmaktadır.

➤ Firmaların üretim kapasiteleri ve üretim miktarları içerisinde kalite veya sofr şarabı payları açısından değerlendirme yapılması durumunda olası AB üyeliğinin etkilerine yönelik alınan yanıtlarda anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

➤ Firmaların sektörün geleceğine bakışları açısından da, olası AB üyeliğinin etkilerine yönelik anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu durum firmaların gelecek beklentilerinin AB ile ilişkilerden daha çok diğer değişkenlerle ilişkili olabileceği şeklinde yorumlanabilir.

Önceki bölümde belirtildiği üzere, köken isimlerinin ve coğrafi işaretlerin korunması, Avrupa kalite politikasının temelini oluşturmaktadır. AB üyesi, şarap üreticisi ülkelerde uygulanmakta olan kökeni kontrollü adlandırma sistemine ilişkin, işletmelerin yaklaşımları değerlendirildiğinde, %35.71'inin yeterli bilgisi olmadığı saptanmıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yukarıda genel hatları itibarıyla ifade edilmeye çalışılan tüm bulgular, şarap sektörün AB'ye uyumu açısından dikkatle değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Şöyle ki, Türkiye, bağcılığa en uygun iklim kuşağında bulunmasına, dünyadaki en geniş bağ alanlarına sahip ülkelerden biri olmasına ve çok sayıda şaraplık üzüm çeşidine sahip olmasına rağmen, dünya şarap üretiminde en alt sıralarda yer almaktadır. Bağ alanlarının henüz kayıt altına alınmamış olması şarapçılığın gelişimini engelleyen önemli sorunlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Bu kapsamda, Türkiye öncelikle bağ alanlarını kontrol ve tescil etmeye yönelik girişimlerde bulunmalı, bu işlemler yapılırken de üzüm çeşitlerinin kendi

yöresinde kalmasına özen gösterilmelidir. Sonrasında ise, şaraplık üzüm yetiştiriciliğinin ayrı olarak ele alınarak tüm sektörün birlikte değerlendirildiği geniş bir mevzuata ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim, içerisinde şarap sözcüğü dahi bulunmayan ve şaraba karşı özel bir yaklaşım sergilenmeyen, üzüm-den elde edilen tüm ürünleri aynı bakış açısı ile değerlendiren Bağcılık Yönetmeliği ile şarap işletmelerinin ve sektörün sorunlarının çözülmesinin güç olduğu düşünülmektedir. AB sürecinde, kalite şaraplığa elverişli üzüm çeşitlerinin ve özellikle de, kalite şaraplığa çok uygun yerli üzüm çeşitlerinin miktarının artması, Türkiye'nin rekabet potansiyelini artıracaktır. Bu itibarla, köken kontrollü ve kalite şaraplığa elverişli çeşitlerin teşvik edilmesini sağlayacak politikaların uygulanması önemli görülmektedir.

Gerek bağcılarının gerekse de şarap üreticilerinin üretim-kalite ilişkisi-köken kontrollü adlandırma sistemi ve AB Şarap OPD konusunda yeter derecede bilgi sahibi olmamalarının AB ile rekabette sıkıntı yaratacağı düşünülmektedir. Bu nedenle, şaraplık üzüm ve şarap üreticilerinin eğitilmesi ve bilgi düzeylerinin yükseltilmesi de bu aşamada önemli görülmektedir.

Ayrıca, son yıllardaki gelişmelerin AB destekli projelerle mevcut bağların ıslah edilmesini gündeme getirilebileceği düşünülmektedir. Ancak, AB Komisyonu ile yürütülecek üyelik müzakereleri sürecinde şaraplık üzüm bağ alanlarının kısıtlanmasına izin verilmemeli, şarap yapımı için uygun çeşitlerin yetiştiği bütün bağların şaraplık üzüm bağları olarak değerlendirilmesi, sektörünün AB'ye gelecekte bir takım avantajlar sağlayacak şekilde katılmasına zemin hazırlayacaktır.

Sonuç olarak, adaylık sürecinde, AB Şarap Ortak Piyasa Düzenine uyum için gerekli olan hukuki ve idari alt yapının sağlanmasına yönelik çalışmalar ile birlikte, AB'deki gelişmeler izlenmek suretiyle, Türkiye şarap sektörünün yapısını güçlendirerek, rekabet gücünü artıracak önlemlerin zaman geçirilmeksizin alınması sektörün geleceği açısından önemli görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Anonymous, 1999, Council Regulation, (EC.No 1493/1999 of 17 May 1999 on the Common Organisation of the Market in Wine (OJ L 179, 14.7.1999, P. 1).
- Anonymous, 2004, Ex-Post Evaluation of The Common Market Organisation for Wine, Final Report, Prepared for: European Commission - Dg Agriculture, Brussels.
- Anonymous, 2006, Commission of the European Communities, Commission Staff Working Document Annex to the Communication from the Commission to the Council and The European Parliament Towards A Sustainable European Wine Sector Impact Assessment, Brussels.
- Anonymous, 2007a, Reform of The Wine Sector, (EriŐim:http://ec.europa.eu/agriculture/capreform/wine/index_en.htm).
- Anonymous, 2007b, Towards A Sustainable European Wine Sector, European Commission Fact Sheet, July 2007, Brussels.
- FAO,2007, Statistical Yearbook, Food and Agriculture Organization of United Nations,Vo.1-2, 2005-2006,Rome,Italy.
- Gujarati, N.D, 2005, Basic Econometrics, Mcgraw-Hill, Third Edition, USA.
- Olhan, E., 2005,“Şarap Ortak Piyasa Düzeni”, TAPDK,Seminer Notları, Ankara.
- Yalçın, M., 2003, “A’ Dan Z’ Ye Şarap”, Gusto Kitapları-1, Bak s Yayınları, İstanbul.